

A romantika szépírói stílusa

Készítette: Oláh Örsi Tibor, a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium tanára
Budapest, 2002. június

Jelen írásmű nem fog kiterjedni a romantika értelmezésére vagy műelemzésekre, megmarad a stílus keretein belül. Egy általános bevezető után a magyar romantika szépírói stílusát szeretném feltárni nem törekedve a szerzők, s műveik bemutatására, korban elhelyezésére.

Ezen gyakorló, kiegészítő anyag egyaránt alkalmazható nyelvtani és irodalmi órán, mivel retorikai, stilisztikai, irodalmi elemeket egyaránt tartalmaz.

Az egyes tematikai egységek után zárójelben jelzem a megoldást, ezzel is segítséget adva az esetleges óravezetéshez, felhasználáshoz.

A romantika

A romantika a XIX. század első két harmadában Európa-szerte ható jelentős művészeti, művelődési és szellemi áramlat volt.

Eszmeisége nem egységes, egyaránt van benne: - lelkesedés és kiábrándulás
- optimizmus és pesszimizmus
- politikai radikalizmus és vallásba menekülés
- múltba vagy távoli tájakra menekülés.

De, ami mindegyikben egyaránt jelen van, az a romantikus világkép.

Sok vélemény szerint a romantika az irodalomban alakult ki, ezért fő- és általános sajátosságait is elsősorban itt kell keresnünk.

- az egyéniség és az érzelmek kultusza
- felfokozott szubjektív életérzés
- sajátos pátosz
- erőteljes líraiság
- a szubjektív tartalmakat általában regényes módon (kalandok, életfordulatok) formájában fejezték ki (román = regény, regényes, klasszikustól eltérő, új művészet).
- irracionizmus
- a műfajok határainak elmosása; műfajkeveredések jöttek létre.

A romantika a magyar szépírói stílus egyik legjelentősebb irányzata.

Egyiknek sem volt olyan hosszú élettartama, mint a romantikának. Több mint hat évtizeden keresztül érvényesült, s a későbbi fejlődésre is kihatott.

Stílusreformot hozott létre és eredeti irodalmat (Kazinczyék!).

A magyar irodalomban a romantika az 1810-es években bontakozott ki.

Közvetlen előzménye a szentimentalizmus.

A magyar romantika szépírói stílusát Berzsenyitől Vörösmartyig kívánom bemutatni.

Ennek a stílusfejlődési tendenciának a szervező elve a szemantikai (jelentéstani, jelentésbeli) és a szerkezeti összetettség, sokféleség (polifónia).

I. A szemantikai egységek

1. Képzalkotás

Általában összetett, gazdag jelentéstartalmú képek.

Feltűnő sajátosságuk a **színesség** és a **festőiség**, ami élénk képzelőerőből fakad.

szubjektív érzelmek ----erőteljes, képzelőerő, fantázia---a képek színessége, összetettsége

A fantázia tette a romantikát a klasszicizmus ellentétévé: festőivé, sok részletet magába foglalóvá.

A fantáziaerő elválaszthatatlan a romantikus víziótól, részletei ember- és természetfelettivé való túlzások, kiélezett ellentétek.

1.

Figyeld meg a kozmikusságot a részletben!

Milyen eszközök eredményezik a meghökkentést?

„S az elsötétült égnek arcain
Vad fénnel a villámok rajzolák le
Az ellenséges istenek haragját.
És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bősült szörnyeteg.” (Vörösmarty: *Előszó*)

/színek: fekete, sárga, vörös; alliteráció (figura etimologica); hasonlat; megszemélyesítések/

A romantikus költő elsősorban sejtető, szuggesztív hatású, víziószerű képeket alkot.
Vörösmartyt például nem annyira a kép tárgyi jelentése érdekli, hanem a hozzájuk társuló hangulat.

2.

Milyen hangulatot kölcsönöz itt a költő az éjfélnek?

„Lassan az éjfélnél is leborúl, kiteríti ijesztő
szárnyait, és susogó rémek röpdösnek alakján.”

(Vörösmarty: *Zalán futása*)

/mint egy óriási rémalak; lásd a metaforákat!/
/hasonlatok: vér – örvény; szem – üstökös/

A romantika stílusában nagy számban és formában fordul elő a túlzás.

3.

Figyeld meg a túlzásokat, milyen költői eszközökben jutnak kifejezésre?

„Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng
Húrod zengjen vérszél szilajabban.”

(Vörösmarty: *A vén cigány*)

/hasonlatok: vér – örvény; szem – üstökös/

Az idézetekben összetettséget láthatunk, ami nemcsak a képalkotásban, hanem a szóhasználatban is megfigyelhető.

2. Szóhasználat

Az egyedi szavakon kívül sokkal jellegzetesebbek a szókapcsolatok.

Tagjai egymás jelentését módosítva, gazdagítva váltak többsikűvé:

4.

„dörgő hegylánc” /Berzsenyi/
„gyáva kor, lángzó kebel” /Kölcsey/
„büszke tagadás, tengervészes éj” /Vörösmarty/

Ide tartoznak a szintén újnak számító, a romantikában már elterjedt szinesztéziák, eltérő érzetek összekapcsolásai: „zengő ezüst szó” /Vörösmarty/.

A szavak pompázatosak, színesek, ami a klasszicizmus egyszerűségével állítható szembe. Ennek a szóhasználatnak a **homályosság** is velejárója, mivel az egymásra hatás következtében a szavak jelentése elmosódott, sejtető lett.

A klasszicizmusra jellemző világosság többé már nem eszmény.

A homályos szójelentés a romantikában általánossá vált. Például:

5.

„Te öntöd a dalt, s gazdag ömledése
Forr, mint Tiszának áradt habjai” (Kölcsey: *Képzlethez*)

„Más az Atridák ragyogó dagályát
Tarka porázon mosolyogva nyögje”

(Berzsenyi: *A jámborság és közepszer*)

Ezek a költői szókinccset gazdagítják, megújítják.

3. Zeneiség

Az összetettség jellemző a zeneiségre is.

A képek, a szavak zenei hatásokkal társulnak. A zeneiségre való törekvés jellegzetes tendenciája a romantikának, hisz az érzelmek, hangulatok kifejezésére a legmegfelelőbb forma nem a tartalmas jelentésű szó, hanem a zene. Ezt az is alátámasztja, hogy a romantika reprezentatív, vezető művészete a zene volt.

A költők is nagyfokú zeneiségre törekedtek. A nyelv akusztikai, a verselés zenei lehetőségeit először a romantika aknázza ki, majd az impresszionizmus és a szecesszió.

A festőiség tehát akusztikai hatásokkal társul.

6.

Figyeld meg a következő idézetben, hogy a fiatal lány (Enikő) törekvésénél milyen eszközzel fejezi ki a költő!

„Termete lág habból látszott alkotva lebegni”

(Vörösmarty: *A két szomszédvár*)

Az egyes hangok –jelen esetben az *l*- halmozása, s ezzel hangzásbeli zeneiség elérése itt jelenik meg először erőteljesen.

Ugyanezt láthatni a következő idézetben is, a leány szépségét a nyári alkonyathoz hasonlítva sok színes képpel valamint a rímek, és a ritmus azonos hatású zengő muzsikájával fejezi ki:

7.

„Arca csendes, mint ez est,
Kit hunyó naprózsa fest,
Szeme tündök, mint az est,
Melyben csillag fénye reng,
Lába könnyű, mint az est,
Mely a szellőn játszva leng.”

(Vörösmarty: *Csongor és Tünde*)

8.

*Figyeljük meg a következő idézeteket!
Mivel vált ki erős akusztikai hatást a költő?*

„Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl.”

„Kie volt az elfojtott sóhajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban?”

(Vörösmarty: *A vén cigány*)

/a hangutánzó szavakkal/

Vörösmarty versét fokozott zeneisége miatt méltán nevezik szimfóniának.

4. Ellentétezés

A romantikára jellemző tényező, szépírói stílusának egyik lényege az ellentétezés.

Az élet teljes intenzitással való szemlélésének és átélésének az igénye látszódik ebben a jegyben is.

Az ellentét kedvelése minden szinten és formában megmutatkozik: ellentét a jelzős szerkezetekben (oximoron):

9.

„édes kín” (Vörösmarty)

Ellentétes képelemek:

10.

„Éj vagyok, te csillag,
Fényes és hideg.
Én setét a bűtől...”

(Vörösmarty: *Éj és csillag*)

Ellentétek a jellemek között: jó, angyali és végtelenül rossz, ördögi emberek (pl. Jókainál).

Néha ellentét az alapja a vers egész szövegszerkezetének. Például Vörösmarty *Az élő szobor* című verse, melynek már a címe is ellentét.

Petőfi több versét szintén az ellentétekre építi. Ilyen például a *Palota és kunyhó* vagy a *Csalogányok és pacsirták*.

Valamint nagyon sok az ellentét a mondat- és szövegszerkezetekben is.

II. A szerkezeti egységek: a mondat- és szövegszerkezetek

Legfőképpen a nyitottság jellemző rájuk. Az érzelmek hullámvázának vagy fokozódó áradásának az érzékeltetésére nyitott és laza szerkezeteket alkalmaz.

1. A mondat szerkezet hangulati értékű szavakkal való bővítése

11.

*Olvasd el a következő idézetet, s állapítsd meg,
mi a közlés gondolati magva!*

„Szerte világos az éj, de az álló néma hadaknak
Tornyosodott árnyéka setét órjási hegyekként
Messze lenyújtózik rémült várára Zalánnak,”

(Vörösmarty: Zalán futása)

/éjjel az áldozati tűznél álló hadak árnyéka lenyújtózik Zalán váráig/

2. Ritmikus mondat szerkezetek

A bővítések következtében a szabályos felépítésű, zárt és szilárd szerkezetű klasszikus körmondatnak egy ritmikus, gazdag zenei hatású változata alakult ki, elsősorban Kölcsey és Eötvös prózájában.

A mondatokra két jellemzőt lehet megállapítani: 1. részletezések, felsorolások

2. pátosz (emelkedett hangulat), líraiság.

12.

„Miként a nyugvó tenger egyszerre felforr, ok nélkül, egy titkos erő által
emelve, miként csendes éjszakákon a lomb csörögve megindul, mintha
álom lejtene át az ágakon s felsejkenve hallgatunk, s ismét csendes minden,
s nem tudjuk, mi szakítja félbe a nyugalmat: úgy vannak pillanatok,
amelyben a szív is mozogni kezd.”

(Eötvös: A karthausi)

*Figyeld meg a következő idézetet! Valójában egy körmondat szerkezetéhez hasonló,
nagyobb szövegszintű egység.*

Mi adja a mondat zeneiségét?

13.

„Mi szép az emberi élet, midőn a mindennapiság parányi köréből kiemelkedik,
s magát valami nagy és szent és milliomokat érdeklő cél után intézi!
Mi szép világosító csillagként tűnni fel ezrek előtt: és szabadon, de átmelegült
Lélekkel választani magának pályát, és azt jó és bal szerencse közt, örökre tiszta
és soha nem hidegülő szenvedelemben futni meg!
Azonban az, ami ily szép, nem egyszersmind ily boldogító is.”

(Kölcsey: Emlékbeszéd Kazinczy sírja felett)

/ritmus, ismétlések: mi szép, mi szép, ily szép, ily boldogító!/

Az előbbi szövegrészlet – és folytatása- átmenet a klasszikus körmondat és a romantikára jellemző tiráda között.

Tiráda: hosszú szóáradat, sokszor szónokias írásmű. Nemcsak mondat, hanem szövegegység is lehet. Fő grammatikai formája a mellérendelés. Újabb és újabb gondolatok, érzelmek szakadatlan egymásutánját tartalmazza, így nyitott szerkezetet alkot.

Tirádára lírai példa Vörösmarty *Előszó, Késő vágy* vagy Petőfi *Szeptember végén, Minek nevezzetek?* és az *Egy gondolat bánt engemet* című verse.

A következő idézet erre jó példa.

Figyeld meg, hogy előszakaszt (Ott essem el) igazi tirádaként, nyugtalan, feszült tartalmú mondatok sokasága részletezi!

14.

„Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörej,

A trombita hangja, az ágyudörej,
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra
S ott hagyjanak engemet összetiporva.”

(Petőfi: *Egy gondolat bánt engemet*)

A jellemzők, amelyek retorikussá, ritmikussá teszik a szöveget:

- átlagosnál nagyobb terjedelmű mondatok
- hangulati hatást erősítő párhuzamok
- ellentétek
- felkiáltások
- kérdések -----ezek mind a szerkezet megbontásához vezetnek.

Az előző példából is látszott az ismétlésnek jellegzetes romantikus formája: szavak vagy rövidebb mondatrészek szabályos vagy szabálytalan ismétlései.

Ez látható a következő példából is!

15. „Túl ifjúságomon,
Túl égő vágyimon,
Melyeknek mostohán
Keserv nyílt nyomdokán
Túl a reményeken,
Melyekre hidegen
- Éjszínű szemfödőt
Csalódás ujjá szőtt;
Túl a szív életén
Nyugodtan éldelém,
Mít sors s az ész adott,
Az ősz, szép napot.”
(Vörösmarty: *Késő vágy*)

Petőfi és Arany népies stílusforradalma

Az új periódus kezdete a *János vitéz* (1844) és a *Toldi* (1847) megjelenése.

Végét az 1880-as évekre tehetjük, bár ez a határ nagyon rugalmas.

A művészetek közül a népiesség leginkább a zenében hatott. A legjelentősebb mozzanat a népi dallamanyag felhasználása: Liszt, Brahms, Erkel.

Petőfi és Arany mint a nép képviselői a népet megszólaltató és a népnek szóló irodalom létrehozásáért küzdöttek.

Igazi nemzeti irodalmat akartak létrehozni, ami „sem úri, sem népi, hanem érthető és élvezhető közös jó mindennek” (Arany Szilágyi Istvánnak 1847).

Az újítás eredményei

Elvetették a klasszicizmus elvontságát, a romantika bonyolultságát és nyelvi pompáját, a nyelvújítás mesterkéltégeit, szóval mindent, ami elütött a beszélt nyelv szavaitól.

Erről jól tájékoztat két stílusparódia: *A helység kalapácsa* és *Az elveszett alkotmány*.

Mindkettő elsősorban a sablonos, modoros, az idejélt múlt hősköltemények stílusának a bírálata.

Ezek helyett az élőbeszéd és a népköltészet elemeit és sajátosságait jutatták uralomra.

A fő forrás tehát a nép, a mindennapi élet nyelve. Náluk a népiesség nem tájnyelvet, nem provincializmust jelent.

Az így kialakított új szépirói nyelv jellege szerint az „átlagnyelv”, egy közérthető irodalom.

Nemcsak a nyelvi anyagot, hanem a stílust is megváltoztatták.

A három fő stílárius jegy: 1. egyszerűség

2. természetesség

3. közérthetőség.

Népi környezetből vett képanyag. A mondat szerkezet és a mondatfűzés is élőnyelvi forrásra vall:

„Borozgatánk apámmal;
Ívott a jó öreg,
S a kedvemért ez egyszer-
Az isten áldja meg!

Utóbb midőn a bornak
Edénye kiürült,
Én irogatni kezdtem,
Ő meg nyugodni dült.”
(Petőfi: *Egy estém otthon*)

A témakör kitágulásával azonban egy idő után mindketten túljutottak a népiességen: láthatták, hogy a változatos tartalmakat, történelmi és erkölcsi témákat csupán a népiesség stílusformáival nem lehet kifejezni.

Petőfi egyéni stílusának a népiesség mellett a legfontosabb jegye a romantika.

Romantikájának és népiességének ötvözete leginkább *Az apostol*-ban mint kísérletben jelentkezik.

Aranynak népiesnek mondható művei: *Toldi, Rózsa és Ibolya*;
népiességgel érintkező romantikájának példái pedig: *Katalin, Bor vitéz, Bolond Istók*, és történelmi tárgyú balladái.

Ezt követte egy még átfogóbb változat, a népies elemekből álló archaikus stílus: *Buda halála, Toldi szerelme, Csaba-trilógia* (népies és népmesei elemek ódon veretű archaikus, krónikás hangú formákkal keveredése.

1849 után jöttek az epigonok, a népies stílustendenciák.

Felhasznált irodalom

Stilisztikai gyakorlatok, Dr. Szende Aladár (szerk.), Tankönyvkiadó, Bp. 1971

A szövegvizsgálat új útjai, Szabó Zoltán (szerk.), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982

Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc, *A magyar stilisztika vázlata*, Tankönyvkiadó, Bp. 1989

Stilisztikai gyakorlatok, Dr. Szende Aladár (szerk.), Tankönyvkiadó, Bp. 1971

Szabó G. Zoltán – Szörényi László, *Kis magyar retorika, Bevezetés az irodalmi retorikába*, Tankönyvkiadó, Bp. 1988

Szabó Zoltán, *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*, Corvina, Bp. 1998

Vasy Géza, *Korok, stílusok, irányzatok az európai irodalomban*, Korona Nova Kiadó, Bp. 1997

